

ASPECTE SEMANTICE ALE CATEGORIEI MODALITĂȚII ÎN VARIATE CONTEXTE

Victoria BARCARU

Universitatea de Stat din Moldova

Rezumat: Articolul de față este un demers în cadrul căruia este analizată semantica categoriei modalității din perspectiva teoriei contextului, luând în considerare atât raportul *locutor-evenimentul desemnat*, cât și factorii extralingvistici implicați în procesul comunicării.

Cuvinte-cheie: *câmp lexical, clase semantice, context situațional, teoria contextului, dihotomia mod-modalitate, factori extralingvistici.*

Abstract: The present article is a step, in which is analyzed the semantics of the modality's category from the perspective of the context's theory, considering so the designers locator-event, as well as the extra linguistic factors involved in the process of the communication.

Key-word: *lexical field, semantic groups, the situational context, the theory of the context, the dichotomy way-possibility, extra linguistic factors.*

În literatura de specialitate din ultimele decenii modalitatea este interpretată în calitate de *câmp funcțional-semantic*, ceea ce solicită cercetarea factorilor semantici ce implică realizarea categoriei vizate. Or, savanții manifestă un interes sporit față de organizarea sistemică a lexicului, în raport cu „organizarea cognitivă a omului”. Examinată din perspectivă empirică, semantica necesită raportarea sferei sale conceptuale la realitatea înconjurătoare, de aceea corelația dintre semantică și realiile extralingvistice constituie un domeniu aparte, mai cu seamă în ceea ce privește semnificatul și referentul său. Importanța aspectului extralingvistic rezidă și în specificul semantic al fiecărui idiom, al câmpurilor semantice și funcțional-semantice ce-i aparțin.

Sintetizând datele disponibile, remarcăm faptul că elementele componente ale câmpului semantic reprezintă două categorii de bază. Prima se referă la semnificația lexicală, exprimând caracteristici lingvistice. Din a doua categorie fac parte elementele raportate la lumea înconjurătoare, definite drept concepte extralingvistice. Cele semnalate supra ne permit să menționăm două planuri de analiză a câmpurilor semantice: lingvistică și extralingvistică. Abordarea corectă a semnificatului lexical sugerează să delimităm „ceea ce se datorează cunoașterii lucrurilor și opiniilor cu privire la lucruri și ceea ce se datorează limbajului”. Distincția între cunoașterea cuvintelor și cunoașterea lucrurilor se manifestă prin raportul între „zona” lingvistică și „lumea obiectivă” [1].

Reputatul savant Hugo Schuchardt (1842-1927) era de părere că istoria cuvintelor ne ajută să elucidăm atât evoluția lor ulterioară, cât și arealul de răspândire a acestora. Investigând etimologia și istoria cuvintelor, autorul pune în lumină legitățile dezvoltării structurii semantice și problema modificării sensurilor lexicale. Concepția lingvistului austriac conține multe idei valoroase, de aceea aderăm la opinia cercetătorului V. Bahnaru, care subliniază: „Având în vedere importanța deosebită pe care o are distincția între „cunoașterea limbii” și „cunoașterea lumii obiective”, trebuie avută neapărat în vedere distincția între dimensiunea semantică și dimensiunea reală implicată în cunoașterea semnificativului lexical.” [2]

Din cele relatate este lesne de observat că dimensiunea semantică impune lumii „o viziune a ei într-o limbă particulară, pe când dimensiunea reală se impune limbii prin experiența aparținând ordinii reale” [ibid]

Astfel, sistemul noțiunilor ce reflectă modul de organizare a realității disociază componentele universului și elementele lexicale dezvăluite și sistematizate în psihicul uman, în funcție de profunzimea cunoștințelor noastre despre univers, iar rețeaua de relații asociative ale unui cuvânt nu e altceva decât un fragment din ansamblul nostru de concepte prin intermediul căruia reflectăm realitatea.

Din acest punct de vedere, este oportună teoria lui Jost Trier cu privire la poziționarea câmpului lexical în următoarea structură ierarhică: „cuvânt – câmp lexical – limbă – gândire – realitate conceptuală – realitate ontică”. Cuvântul în sine, luat separat, nu poate fi purtătorul unui mesaj lingvistic, acest statut i se atribuie numai în strânsă relație cu realitatea, prin marcarea existenței sau inexistenței. Aderăm la opinia A. Bidu-Vrânceanu, care afirmă: „Importanța câmpurilor lexicale pentru „cunoașterea lumii” este legată de capacitatea lor de a oferi „categorizări ale realului”, cu condiția ca descrierea sensului să nu alunece în extralingvistic sau „să nu încorporeze excesiv elemente cognitive nonsememizate” [3, p.17]

Dificultățile de repartizare și ierarhizare a cuvintelor în clase semantice sunt condiționate nu doar de numărul imens al lexemelor unei limbi, dar și din cauza afinităților gramaticale ale acestora. Astfel, unele verbe capătă saturație semantică doar prin intermediul unei precizări subiectivale: „*vaca rage / leul rage / Ion rage*” [4], unde distincția semului „a emite sunete” este disociat în „sunet produs de animal ” și „sunet produs de om”. Alte verbe, în schimb, au nevoie de câțiva determinanți la exteriorizarea conținutului semantic: *Maria tremură / de frig / frunza tremură /în bătaia vântului / mâna tremură / de frică, drept consecință a unei afecțiuni psiho-motorii/, glasul tremură / de emoție/ etc.* Exemplele indicate pot fi circumscrise câmpurilor sintagmatice postulate de lingvistul german W. Portig, ce implică, de regulă, o selecție intuitivă a vorbitorului la combinarea cuplurilor lexematice potrivite: astfel, *verbul a miji*

presupune, inevitabil, substantivul *ochii*, a se apuca *de treabă* – a-și suflca *mânele* etc.

În această ordine de idei, multiple seme pot fi rediate în cadrul propozițiilor, ținând cont de variate dificultăți de traducere: îmbinarea *ir de copas* din limba spaniolă s-ar putea traduce: „a merge undeva pentru a servi vreo două pahare”; cuvântul *bungalow* înseamnă „locuință din lemn sau împletitură de trestie” (DEX), *macroeconomie* reprezintă un domeniu al teoriei economice care studiază modul în care funcționează ansamblul economic al unei țări (DEX); verbul *a se cununa* are sensul: a se căsători conform ritualului religios ortodox etc. Remarcăm faptul că dezambiguizarea semantică în cazul unităților lexicale poli-semantice se realizează în și prin context, reliefând pregnant specificul semantic al limbilor în cauză.

Astfel, sensul prototipic al verbului rus *работать* e condiționat de multipli actanți, atestați în variate distribuții, de exemplu, *лопатой, головой, над собой, над ошибками* etc ; englezescul *to move smth. to the side* semnifică: „a mișca, a muta ceva într-o parte”, *to move somebody to do smth.* s-ar putea traduce: „a mișca în sensul de a pune pe cineva să facă ceva, a pune pe cineva să acționeze”.

Verbul german *beißen* „a mușca” apare într-o distribuție mult mai variată: *Der Hund hat mich gebissen* „Câinele m-a mușcat”; *Das Kind beisst in den Apfel* „Copilul mușcă mărul”; *Heute beißen die Fische nicht* „Astăzi peștele nu prinde la nadă”; *Der Frost beisst* „Gerul pișcă”; *Der Pfeffer beisst auf die Zunge* „Piperul pișcă limba”; *Die Schlange hat mich in die Ferse gebissen* „Șarpele m-a mușcat de călcâi”; *Die Bienen beißen* „Albinele înțepă”; *Diese Seife beisst mir in die Augen* „Acest săpun îmi pișcă ochii”; *Ich habe heute noch nichts gebissen* „N-am mușcat nimic” (=N-am pus în gură azi nimic) etc.

În conformitate cu cele relatate anterior, semantica unităților lexicale se pretează descrierii doar prin raportare la factorii extralingvistici din contextul comunicativ. O cercetare amplă a câmpurilor semantice (respectiv, funcțional-semantice), în ansamblu, și a categoriei modalității, în particular, demonstrează concludent necesitatea analizei semantice din perspectiva teoriei contextului, luând în considerare raportul *locutor-evenimentul desemnat* și atitudinea locutorului față de cele enunțate. Astfel, verbul modal *a vrea* ar indică, în uzul unui copil, dorința nemijlocită de a obține ceva: „*Mai vreau o prăjitură!*”; același verb, folosit de un adult, ar apărea la forma condiționalului-optativ: „*Aș mai vrea o prăjitură*”, unde optativul conferă verbului *a vrea* o tentă deontologică de politețe, evitând imperativul categoric.

În același timp, contextul situațional, în opinia cercetătorului V.Marin, cuprinde două subtipuri: contextul situațional actual și contextul situațional socio-cultural. O asemenea distincție permite o dezambiguizare a formei gramaticale, grație unor elemente situaționale, actuale sau socioculturale, exprimate verbal

sau nonverbal. Astfel, în funcție de varietatea situațiilor, același enunț poate fi raportat la diferite planuri temporale: [5, p.18] „- Ce înseamnă lipsa de respect față de șefi, Adame, te **știam** disciplinat”. Semnificația temporală a imperfectului rezultă din situația creată: „Dacă în exemplul citat reiese că vorbitorul este convins de lipsa de disciplină a interlocutorului, atunci valoarea gramaticală a imperfectului coincide cu forma sa, iar dacă lipsa de disciplină este pusă la îndoială, atunci forma imperfectului are valoare de prezent”, constată prof.V.Marin. La rândul său, contextul sociocultural este fundamentat pe cunoașterea experienței socioculturale a vorbitorului.

Astfel, în limbile italiană, spaniolă sau franceză verbul modal cu sensul *a vrea* (vouloir, querer, volere), din considerente deontologice, este întrebuințat, aproape fără restricții, la persoana întâia singular, la condiționalul optativ, chiar dacă verbul denotă o nuanță categorică: *aș vrea : vorrei , quisiera, je voudrai: Aș vrea un răspuns sigur și definitiv până mâne!, it.Vorrei una risposta sicura e definitiva entro domani!; sp.Quisiera una respuesta segura y definitiva hasta manana!*

Spre deosebire de celelalte limbi romanice, în limba română optativul de politețe nu este răspândit în uzul curent, în egală măsură același lucru se poate afirma și despre limba rusă. Pentru a reda valoarea de politețe, se recurge la imperfectul indicativ: **Vroiam** să vă întreb dacă veți procura aceste obiecte. În acest enunț, indicativul prezent *vreau*, ce implică o rugămintă cvazi-categorică, incompatibilă cu normele de politețe, este atenuat de același verb la imperfect, chiar dacă acțiunea desemnată coincide cu momentul vorbirii. Cele semnalate scot în evidență complexitatea factorului extralingvistic „care determină sub aspect funcțional semnificația gramaticală, analiza faptelor de limbă și ne face să conchidem următoarele: conținutul semantic al formei neutralizate va fi stabilit grație contextului socio-cultural care aparține culturii generale a societății”[ibidem]

Altfel spus, același enunț lingvistic poate trimite la diverse situații din lumea reală. În viziunea autorilor acestei teorii, savanților H. Sperber și D. Wilson, „contextul devine parte integrantă, activă a procesului de comunicare”. [6] Una din ideile de bază care se desprinde din această teorie este aceea că interpretul nu poate fi niciodată sigur că ceea ce a recuperat, prin interpretarea enunțului, este identic cu ceea ce producătorul enunțului a vrut să spună ... Emițătorul furnizează o serie de indici verbali (enunțul), nonverbali (gesturi, mimică etc.), paraverbali (intonatie, ritm) prin procesarea cărora interpretul să poată recupera, mai mult sau mai puțin fidel, intenția sa” [ibidem], dezvăluind valoarea subiectivă a atitudinii exteriorizate prin mărcile gramaticale caracteristice.

Cele expuse pun în valoare complexitatea interpretării semantice a vocabularului din perspectivă comunicativă, ceea ce sugerează ineficiența unor metode tradiționale de analiză gramaticală, care nu elucidează suficient multiplele

aspecte ale corelației *conținut – expresie* în procesul de generare a enunțului, în general. În această ordine de idei, în lingvistica modernă cercetarea riguroasă a actului comunicativ conturează noi direcții de investigare, nu doar prin raportarea la evenimentul desemnat, ci și la factorii extralingvistici implicați în procesul comunicării.

În legătură cu cele menționate, considerăm util a examina dihotomia mod – modalitate din perspectiva principiului coșerian al *alterității*; interpretată în sens amplu, premisa în cauză demonstrează pregnant celebra maximă terențiană „Homo sum: humani nihil a me alienum (esse) puto”. În contextul vizat, *alteritatea* postulată de prof. E.Coșeriu nu reprezintă doar o universalie pur lingvistică, ci devine o expresie a empatiei umane prin actul comunicativ de identificare lingvistică.

BIBLIOGRAFIE

1. COȘERIU, E. Către o tipologie a câmpurilor lexicale. În: Lingvistica modernă în texte / Redactori responsabili: Maria ILIESCU, Lucia WALD. București: Editura Universității din București, 1981, p.74-78
2. BAHNARU, V. Conceptul de câmp semantic în lexicologia modernă. Disponibil: www.alil.ro/wpcontent/uploads/2012/05/11. Accesat: 12.03.2016
3. BIDU-VRÂNCEANU, A. Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice. București, 2008.
4. NEDELICU, I., NICOLAE, A., TOMA, A. , ZAFIU, R. Studii de lingvistică: Omagiu doamnei profesoare A. Bidu-Vrânceanu. București: Editura Universității din București, 2011.
5. MARIN, V. Stilistica verbului românesc. Chișinău, 2005
6. HORUBE, M. Contextul în teoria pertinentei. Disponibil: ros.lir.goldenideashome.com. Accesat: 21. 09. 2017.